

Good Governance Based on an Interactive Policy-Making Approach with Emphasis on Transparency in Iran

Morteza Alavian¹, Mehdi Rezaei Qadi²

¹ Associate Professor, Department of Political Science, University of Mazandaran, Mazandaran, Qom, Iran.
M.alavian@umz.ac.ir

² Postdoctoral Fellow, Department of Political Science, University of Mazandaran, Mazandaran, Iran
(Corresponding author). rezaei.mehdi2025@yahoo.com

Abstract

The present study aims to examine good governance based on an interactive policy-making approach, emphasizing the issue of transparency in Iran. The research method is descriptive-analytical, and the findings indicate that good governance and its indicators encompass multiple dimensions, the realization of which leads to significant outcomes such as corruption reduction. This issue holds particular importance in countries experiencing widespread systemic administrative and economic corruption. Therefore, to achieve this goal, the development of e-government and the establishment of a "glass room" are essential. Through a planned process and interactive policy-making, grounded in open and transparent data governance, steps can be taken towards this lofty objective. Accordingly, at the outset, the macro policies of the Islamic Republic of Iran must be planned and directed in a manner that leads to administrative system transparency. Hence, to attain this crucial goal, it is imperative to move towards disclosing data and information that have hitherto been accessible only to a select few. This exclusivity in information access, coupled with the absence of a unified structural authority for data aggregation, has resulted in detrimental outcomes such as corruption and data inconsistency. Corruption paves the way for numerous administrative and social anomalies; however, the most consequential and irreparable outcome of this corruption is the erosion of citizens' trust in governance and the decline in legitimacy. Adopting a transparency approach and commitment to it activates the components of "participation" and "accountability" within the framework of "open government." System accountability and adherence to it signify the government's serious resolve to change the current approach and motivate citizens to actively participate within the political structure. In summary, the most critical criteria and values generated by open government data include transparency, responsibility, accountability, fostering self-empowerment and social participation among citizens, effectiveness and efficiency in government services, and increased productivity in public service delivery—all of which are fundamental principles of good governance or, in other words, righteous governance.

Keywords: Good Governance, Policy-Making, Open Data, Transparency, Corruption.

Received: 2024-05-19 ; Received in revised form: 2024-06-29 ; Accepted: 2024-08-17 ; Published online: 2024-09-29

<https://doi.org/10.22034/sm.2023.1999027.2053>

© the authors

<http://sm.psas.ir>

Article type: Research Article

Publisher: Political Studies Association of the Seminary

حکمرانی خوب بر اساس رهیافت سیاست‌گذاری تعاملی با تأکید بر مسئله شفافیت در ایران

مرتضی علویان^۱، مهدی رضایی قادی^۲

^۱ دانشیار، گروه علوم سیاسی، دانشگاه مازندران، مازندران؛ و عضو انجمن مطالعات سیاسی حوزه، قم، ایران.

M.alavian@umz.ac.ir

^۲ پسادکتری، گروه علوم سیاسی، دانشگاه مازندران، مازندران، ایران (نویسنده مسئول). rezaei.mehdi2025@yahoo.com

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی حکمرانی خوب بر اساس رهیافت سیاست‌گذاری تعاملی با تأکید بر مسئله شفافیت در ایران بود. روش پژوهش توصیفی-تحلیلی بوده و نتایج نشان داد که، حکمرانی خوب و شاخص‌های آن، ابعاد متعددی دارد که ایجاد آن به موارد مهمی چون کاهش فساد منتهی می‌شود؛ این مسئله در کشورهایی که فساد نظام‌مند گسترده اداری و اقتصادی را تجربه می‌کنند، از اهمیت ویژه‌تری برخوردار است. لذا، در جهت رسیدن به این مطلوب، «توسعه دولت الکترونیک» و ایجاد اتاق شیشه‌ای ضرورت دارد. در یک پروسه برنامه‌ریزی شده و با یک سیاست‌گذاری تعاملی و با ابتناء بر حاکمیت داده باز و شفاف، می‌توان گام‌به‌گام برای رسیدن به این هدف بلند قدم برداشت. به همین منظور، و در ابتدای اقدامات، سیاست کلان جمهوری اسلامی ایران باید به‌گونه‌ای برنامه‌ریزی و هدایت شود که به شفافیت نظام اداری منتهی گردد؛ بنابراین، برای دستیابی به این هدف مهم، ناگزیر به عبور از مسیر افشای داده‌ها و اطلاعاتی است که تاکنون تنها در دسترس عده‌ای خاص بوده است. همین خاص‌انگاری در دسترسی به اطلاعات و نیز نبود مرجع ساختاری واحد در تجمیع داده‌ها، به نتایج زیانباری چون فساد و ناهمگونی داده‌های به‌دست آمده منجر شده است. فساد بستر بسیاری از ناهنجاری‌های اداری و اجتماعی را به دنبال دارد، اما آن چیزی که از این فساد حاصل می‌شود و طبیعتاً جبران‌ناپذیر است، بی‌اعتمادی شهروندان به حاکمیت و پایین آمدن سطح مشروعیت خواهد بود. اتخاذ رویکرد شفافیت و اهتمام به آن، مؤلفه‌های «مشارکت» و «پاسخ‌گویی» را در ساختار «حکومت باز» به جریان می‌اندازد. پاسخ‌گویی سیستم و الزام به آن، نشانه‌ای از عزم جدی حاکمیت در تغییر رویه فعلی و ایجاد انگیزه در میان شهروندان است که به مشارکت فعال در درون ساختار سیاسی می‌انجامد. به‌طور کلی و در یک جمع‌بندی می‌توان گفت، مهم‌ترین معیارها و ارزش‌هایی که داده حکومتی باز ایجاد می‌کند، عبارتند از: شفافیت، مسئولیت‌پذیری، پاسخ‌گویی، بسترسازی خودتوانمندسازی و مشارکت اجتماعی شهروندان، اثربخشی و کارایی در خدمات دولتی و بهره‌وری بیشتر در ارائه خدمت به مردم که تمام این موارد، از مبانی اصلی و مهم حکمرانی خوب یا به تعبیری حکمرانی صالح است.

واژه‌های کلیدی: حکمرانی خوب، سیاست‌گذاری، داده باز، شفافیت، فساد.

استناد به این مقاله: رضایی قادی، مهدی؛ علویان، مرتضی (۱۴۰۳). حکمرانی خوب بر اساس رهیافت سیاست‌گذاری تعاملی با تأکید بر مسئله شفافیت در

ایران. *سیاست متعالیه*. ۱۲(۳): ۱۱۵-۱۳۰. <https://doi.org/10.22034/sm.2023.1999027.2053>

تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۲/۳۰؛ تاریخ اصلاح: ۱۴۰۳/۰۴/۰۹؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۵/۲۷؛ تاریخ انتشار: ۱۴۰۳/۰۷/۰۸

© the authors

<http://sm.psas.ir>

نوع مقاله: پژوهشی

ناشر: انجمن مطالعات سیاسی حوزه

۱. مقدمه

شفافیت مفهوم اساسی پژوهش حاضر است که در کنار دو مؤلفه مهم «سیاست‌گذاری داده باز و حکومت باز» مورد توجه قرار می‌گیرد. امکان ایجاد سیاست‌گذاری تعاملی و داده باز در ایران تنها با به‌کارگیری راهبردهای «دولت الکترونیک» و «شفافیت قانون‌گذاری و عملکرد قوا» محقق خواهد شد. این مسئله در این سال‌ها در سایه تلاش‌های سیاسی و پی‌جویی‌های حاکمیتی، مورد توجه قرار گرفته و انتظار می‌رود اراده‌هایی مبنی بر «امکان» تحقق آن به‌وجود آید. تحقق شفافیت و حکومت باز در ایران مسیر پرنشیب و فرازی را در پیش دارد و با چالش‌های متعددی مواجه خواهد شد. در این راستا، پژوهش حاضر درصدد پاسخ‌گویی به این پرسش اساسی است که «مهم‌ترین چالش‌های سیاست‌گذاری تعاملی و همگرا در جمهوری اسلامی با تمرکز بر مؤلفه شفافیت کدام است؟». در پاسخ احتمالی به این پرسش می‌توان گفت، «فقدان اراده منسجم و قوانین واضح پیرامون مسئله شفافیت در زمینه‌های تقنین و اجرا، مهم‌ترین چالش سیاست‌گذاری تعاملی و همگرایانه در جمهوری اسلامی ایران است».

۲. پیشینه تحقیق

پژوهش در عرصه داده باز، موضوعی نوین است که مراحل ابتدایی خود را می‌گذراند؛ به همین دلیل نظریه‌ها و ادبیات موجود در این حوزه بسیار محدود و البته رو به تکامل است. مرور مهم‌ترین پژوهش‌هایی که در حوزه چالش‌ها و موانع تحقق داده حکومتی باز انجام شده، در ایجاد نگرش و نیز اشراف بر موضوع و تأمل در محدودیت‌های آن مؤثر خواهد بود.

یانسن^۱ و همکاران (۲۰۱۲) در پژوهشی با عنوان «مزایا، چالش‌ها و موانع داده باز و دولت باز»، با شناسایی چالش‌های متعددی در عرصه داده‌های حکومتی باز، آنها را در شش چالش کلان طبقه‌بندی کرده‌اند که عبارتند از: چالش‌های نهادی، چالش‌های پیچیدگی وظیفه، چالش‌های کاربری و مشارکت، چالش‌های حقوقی، چالش‌های کیفیت اطلاعات و چالش‌های فنی.

لونورد^۲ (۲۰۱۴) در پژوهشی با عنوان «چالش‌های حین تصویب و اجرای طرح‌های داده باز در سازمان‌های محلی وابسته به شهرداری»، با پیش‌فرض گرفتن چالش‌هایی که یانسن و همکاران (۲۰۱۲) مطرح کرده بودند و با اجرای داده باز در سازمان مورد مطالعه، چالش‌های دیگری را نیز شناسایی کرد.

1. Janssen

2. Lövnord

شاید رویک^۱ و همکاران (۲۰۱۴) نیز در پژوهشی با عنوان «موضوعات خاص در نوآوری از طریق داده باز: مروری بر دستور کار پژوهشی در حال ظهور برای دولت‌ها»، با مطالعه ادبیات موضوعی، برگزاری چهار کارگاه و انجام شش مصاحبه و همچنین انجام مطالعات تجربی، چالش‌های داده باز را در هفت حوزه طبقه‌بندی کردند.

عبدالحسین‌زاده (۱۳۹۹) در پژوهشی با عنوان «مفهوم شفافیت و کاربرد آن در عرصه حکمرانی و اداره امور دولتی، سیاست‌های راهبردی و کلان»، «شفافیت» را ابزار مدرن دولت‌ها در حکمرانی خوب برمی‌شمارد؛ بدین معنی که شفافیت می‌تواند به‌عنوان خط‌مشیء توانمندسازی دولت‌ها در مبارزه با فساد، نظارت و افزایش کارآمدی مورد توجه جدی قرار گیرد. شفافیت رویکردی ساده و کم‌هزینه در هرچه بیشتر کردن کارایی دولت‌ها است که به گسترش تعاملی دولت و شهروندان منتهی می‌شود و بستر مبارزه با فساد را در کنار افزایش مشارکت عمومی توسعه می‌دهد.

صالح‌نیا و احمدی (۱۴۰۱) نیز در پژوهشی با عنوان «شناسایی و اولویت‌بندی چالش‌های حکمرانی در جمهوری اسلامی ایران»، با برشمردن موانع حکمرانی در ایران، چالش‌ها و موانع مهمی چون «تحریم و شرطی‌شدن اقتصاد»، «فساد اداری»، «اقتصاد نفتی»، «کاهش جمعیت»، «بودجه‌بندی معیوب» و «خصوصی‌سازی و رقابت‌پذیری» را مورد توجه قرار داده‌اند.

با توجه به پیشینه پژوهش، تحقیق حاضر درصدد است با پرداختن به موضوع «سیاست‌گذاری»، ارتباط آن را با مقوله حکمرانی خوب بررسی نماید. لذا، از رهیافت داده باز در ارزیابی مسائل ایجابی و سلبی منتهی بر چالش‌ها استفاده شده است، تا بتواند دیدگاهی جامع در شناسایی و تبیین مسئله حکمرانی و شفافیت ارائه دهد.

۳. چارچوب مفهومی و نظری

۳-۱. حکمرانی خوب

دو تعریف مهم از سوی بانک جهانی و صندوق بین‌المللی پول، برای حکمرانی خوب ارائه شده که از تلفیق آن‌ها می‌توان گفت، حکمرانی خوب به معنی ارائه خدمات عمومی کارآمد، نظام قضایی قابل اعتماد و نظام اداری پاسخگو و نیز ایجاد نتایج بهتر توسعه است که مکانیسم‌ها، فرایندها و نهادهایی را دربرمی‌گیرد که به‌واسطه آن شهروندان و گروه‌ها، منافع خود را دنبال می‌کنند؛ حقوق قانونی خود را اجرا می‌کنند؛

تعهدات‌شان را برآورده و تفاوت‌شان را تعدیل می‌نمایند (شریف‌زاده و قلی‌پور، ۱۳۸۲: ص ۹۷). همچنین، شاخص‌های حکمرانی خوب شامل «مشارکت‌جویی»، «اجماع‌گرایی»، «شفافیت»، «قانون‌گرایی»، «عدالت‌جویی»، «اثربخشی»، «کارآمدی» و «توجه به درخواست‌های مردم» است (مقدری، ۱۳۹۸: ص ۴۳).

۳-۲. سیاست‌گذاری داده باز

سیاست‌گذاری داده باز، مجموعه اقداماتی است که دولت و حکومت باید انجام دهند، تا با رعایت محرمانگی دسترسی به داده‌ها و اطلاعات، بستری برای مردم فراهم گردد تا شهروندان و نخبگان در فرآیند سیاست‌گذاری مشارکت داشته باشند. استفاده از کلان داده باز حاکمیتی در حوزه سیاست بسیار مفید است. نکته قابل توجه در این باره آن است که، اولاً، با نگاه ظریفی به برنامه‌های در حال اجرا، تصویر پیچیده‌تری از ورود سیاست به این فرآیند آشکار می‌شود (میدری و خیرخواهان، ۱۳۹۵: ص ۴۳). ثانیاً، عوامل مختلف این حوزه مانند سطح حاکمیت و دولت، سیاست و نیز ساختار سلسله مراتبی آن، بر استفاده از داده تأثیر می‌گذارد. سیاست‌گذاری داده باز به دنبال بهره‌گیری از ظرفیت‌های مردمی در عرصه سیاست‌گذاری است. داده باز، داده‌ای دیجیتال با مشخصات فنی و قانونی است که برای استفاده و توزیع آزادانه اطلاعات در هر زمان و در هر مکان، در دسترس قرار دارد. داده باز یعنی هر محتوا، اطلاعات یا داده‌ای که مردم بتوانند به سهولت از آن استفاده کنند و یا آن را بازنشر نمایند، بدون آنکه با محدودیت‌های قانونی، فنی، یا اجتماعی روبرو شوند. در تعریف بانک جهانی در صورتی داده‌ها باز محسوب می‌شوند که هر شخص بتواند به‌طور رایگان، بدون محدودیت و برای هر منظوری از آنها استفاده نموده و آنها را مجدداً توزیع کند (پیترز و پیپر، ۱۳۹۶: ص ۵۴).

۳-۳. سیاست‌گذاری داده باز و شفافیت

یکی از مهم‌ترین فاکتورهای سیاست‌گذاری داده باز که تظاهر بیرونی دارد، شفافیت است؛ این مؤلفه با حکمرانی خوب و مسئله کارآمدی ارتباط مستقیم دارد. لذا، برای رسیدن به این سیاست‌گذاری، پرداختن به موضوع شفافیت ضرورت می‌یابد. اهمیت سیاست‌گذاری داده باز به این امر بازمی‌گردد که موجب ازدیاد شفافیت و کاهش قابل توجه فساد در لایه‌های مختلف می‌شود. این سیاست‌گذاری به التزام دولت‌ها در نشر جزئیات مختلف مالی، در مواردی چون ردیف‌های بودجه و چگونگی هزینه‌کرد آن، جزئیات قراردادهای و حساب‌های دولتی، جزئیات حقوق و مزایای خدمت‌گزاران عمومی و غیره، مبتنی بر دو اصل شفافیت و داده

باز می‌شود که در نتیجه آن، مفاسد ناشی از عدم شفافیت و داده باز به‌طور قابل توجهی کاهش می‌یابد (عبدالحسین‌زاده و همکاران، ۱۳۹۶: ص ۶۹). نکته مهمی که باید مورد توجه قرار گیرد، آن است که روند سیاست‌گذاری مبتنی بر اعتماد، بر پایه‌های اطلاعات موثق و شفاف متکی است که به ساختار تبادل اطلاعات صریح منتهی می‌شود؛ لذا، با لحاظ نمودن کنش و انتظار شفاف از سوی بازیگران، باعث تسهیل تعاملات و همسویی منافع عمومی در سطح اجتماع خواهد شد. در واقع این سیاست‌گذاری علاوه بر افزایش مسئولیت دولت در التزام به شفافیت و پاسخ‌گویی، باعث گسترش منافع اقتصادی و ایجاد راه‌های نوین توسعه جامعه و افزایش عملکرد نهادهای وابسته به دولت خواهد شد (نصوحی و همکاران، ۱۴۰۰: ص ۱۸۱).

۳-۴. سیاست‌گذاری تعاملی

سیاست‌گذاری تعاملی فرآیندی است که در آن چندین گروه نقش فعال و مشترکی در فرایند تصمیم‌سازی ایفا می‌کنند. تصمیم‌گیرندگان با بررسی خط سیر فرایند مدنظر، در پی حل مسئله‌ای هستند که آنان را در کنار یکدیگر قرار داده است. پیچیدگی فرایند تصمیم‌گیری، دولت‌ها را به سمتی می‌برد که از نقش تنها تصمیم‌گیرنده خارج شوند و با استفاده از روش‌هایی چون چانه‌زنی، مذاکره و... با دیگر طرف‌ها، به‌نوعی هدایت‌گر فرایند تصمیم‌سازی باشند. در واقع در مدل مدیریتی سیاست‌گذاری تعاملی، چندین طرف نقش فعالی دارند. با کمرنگ شدن نقش دولت‌ها، شبکه پیچیده‌ای از بازیگران عمومی و خصوصی - با روابط متنوع و وابستگی‌های سیاسی و اقتصادی - شکل می‌گیرد، که اغلب تحت تأثیر منافع متفاوت و متضاد هستند. رسیدن به اجماع میان این تنوع و پراکندگی، ضرورت سیاست‌گذاری تعاملی را برجسته می‌کند. به‌طور کلی می‌توان گفت، سیاست‌گذاری تعاملی طیف گسترده‌ای از بازیگران عمومی و خصوصی از سطوح مختلف و حوزه‌های عملکردی دولت و جامعه است که قوانین ثابت، رویه‌ها و مسیر فرایند سیاست‌گذاری را تعیین نمی‌کنند، بلکه جهت آن را با مشورت و مذاکره مشخص می‌نمایند (دريسن^۱ و همکاران، ۲۰۰۱).

۴. داده باز حاکمیتی و حکومت باز

حکومت باز نتیجه دیگر سیاست‌گذاری داده باز است که با تأکید بر اتخاذ خط‌مشی شفافیت در نظام سیاسی، باعث ارتقاء حکمرانی و تبدیل آن به حاکمیت خوب می‌شود (نصوحی و همکاران، ۱۴۰۰: ص ۱۸۸). بخش مهمی از سیاست‌گذاری داده باز را باید مبتنی بر داده باز حاکمیتی دید که زیرمجموعه‌ای از اطلاعات

بخش عمومی نظیر کسب‌وکار، آب‌وهوا، آمار، آموزش، عملکرد سازمان‌ها، تشکیلات و نهاد دولت است که به‌صورت داده باز در اختیار مردم قرار می‌گیرد؛ به تعبیر دقیق‌تر، داده باز حاکمیتی داده‌ای ساختاریافته، قابل خوانش توسط ماشین و قابل اقدام به‌وسیله ماشین است که حاکمیت‌ها و سازمان‌های مختلف دریافت‌کننده بودجه عمومی، به‌طور مرتب بر روی «شبکه وب»^۱ منتشر می‌کنند، تا عموم مردم بتوانند آن داده‌ها را بدون محدودیت و پرداخت هزینه‌ای مورد استفاده قرار دهند.

در صورت داشتن این شرایط، سیاست داده باز خواهد بود: ۱- اطلاعات ارائه‌شده، به لحاظ فنی، استاندارد و قابل خواندن و بازیابی باشد، بدین معنی که پردازش نرم‌افزاری آن در کامپیوتر امکان‌پذیر باشد؛ ۲- داشتن مجوز قانونی در ارائه داده باز و امکان به‌کارگیری آن در ابعاد تجاری و غیرتجاری بدون محدودیت.

داده‌های حکومتی با داشتن خصوصیات ذیل در زمره داده‌های باز به‌شمار خواهند آمد:

الف) کامل بودن: امکان دسترسی عمومی داشتن؛ تمامی داده‌ها عمومی هستند، به‌جز آنهایی که پیرامون موارد امنیتی و یا حریم خصوصی افراد طبقه‌بندی شده‌اند؛

ب) اصلی بودن: ذخیره‌سازی داده‌ها در منبع مستقل تا جایی که امکان‌پذیر باشد؛

ج) به موقع بودن: ارزشمندی قابلیت دسترسی به داده‌ها در سریع‌ترین زمان ممکن؛

د) ماشین‌خوان بودن: ساختاربندی داده‌ها در امکان خوانش ماشینی؛

ه) عدم تبعیض: قابلیت دسترسی همگانی به اطلاعات بدون نیاز به نام‌نویسی (عبدالاحسین‌زاده و همکاران، ۱۳۶۹: ص ۶۲).

دست یافتن به حکمرانی خوب و کارآمد جز به مدد مساعدت میان اجزای مختلف حکومت، شهروندان، منتفعان و کشتگران اجتماعی، میسر نخواهد شد؛ لذا نه فقط حکومت، بلکه دیگر بازیگران نیز در این عرصه حضور و مسئولیت خاصی خواهند داشت (کریمی‌فرد، ۱۳۹۹: ص ۱).

قابل توجه است که دانستی‌های بسیاری وجود دارد که آگاهی از آنها حق مردم است؛ این آگاهی‌ها زمینه‌ساز تصمیمات گسترده‌ای در سطح مردم و نیز حکومت خواهد شد. برای مثال، نحوه هزینه‌کرد درآمدهای دولتی و مالیات عمومی بر مسائل مختلف عمومی، ضمن آگاه‌سازی شهروندان از نحوه دریافت و هزینه‌کرد آن، دولت را نیز به دلیل التزام به انتشار اطلاعات آن، در وضعیتی قرار می‌دهد که با اجتناب از اتلاف و حیف‌ومیل آن، به بهترین وجه هزینه نماید. محقق‌گردیدن حکومت باز^۲ - به‌عنوان طرحی بسیط و

تأثیرگذار- با ویژگی‌های شفافیت، پاسخ‌گویی و اهتمام به مشارکت، مطلوبیت‌های شهروندان را بیشتر تأمین خواهد کرد؛ این ایده به‌نوعی متأثر از فلسفه و روش‌شناسی جنبش برنامه‌نویسی منبع باز بوده است (کریمی فرد، ۱۳۹۹: ص ۶). شفافیت در فرایند سیاست‌ورزی، مشارکت شهروندان در روند تصمیم‌سازی و سیاست‌گذاری و التزام به پاسخ‌گو بودن کارگزاران حکومتی، اجزای اصلی و لاینفک از مثلث حکومت باز هستند (Zuiderwijk & et al., 2014: p. 2). حکومت باز با دنبال کردن توانمندسازی افراد متمایل به امر مشارکت در روندهای سیاست‌گذاری و سیاست‌ورزی در کنار عرضه صریح، شفاف و به‌موقع اطلاعات و ملزم ساختن متصدیان امور دولتی به پاسخ‌گویی، درصدد رواج حداکثری مردم‌سالاری و نهادینه کردن حکومت دموکراتیک است (کریمی فرد، ۱۳۹۹: ص ۶).

۵. رهیافت داده باز و سیاست‌گذاری در ایران

رهیافت داده باز، در سیاست عمومی یک رهیافت تعاملی و هم‌گراست که ناظر به سه مؤلفه حاکمیت، مردم و نخبگان در امر سیاست‌گذاری است؛ با تحقق این مهم و دخیل شدن گزاره‌های فوق در تصمیم‌گیری‌ها، بسیاری از مشکلات کشور مرتفع خواهد شد. با توجه به این مسئله، حکمرانی در ایران با چالش‌های متعددی مواجه است. از مهم‌ترین این چالش‌ها، ارتباط فکری و اجرایی اندک میان حکومت و مردم، به‌ویژه نخبگان است. مسئله‌ای که در کاهش روزافزون اعتماد میان حکومت و مردم و افزایش فاصله میان این دو رکن اساسی، نقش مهمی دارد. علاوه بر این، ضعف‌های اساسی و مهمی نظیر قوانین ضعیف، متعارض و ناکارآمد و نیز نحیف بودن دریچه‌های مشارکت فکری و اجرایی مردم در امور گوناگون حکومتی و فرآیندهای قانون‌گذاری و سیاست‌گذاری ملی وجود دارد (بوویرد و لوفلر، ۱۳۹۸: ص ۴۹).

از آنجا که مفهوم حکمرانی خوب- علی‌رغم پرداختن زیاد به آن، همچنان ناموفق بوده و به سرانجام نرسیده، حکمرانی خوب در ایران منوط به حاکم شدن حکومت باز است. نظر به هدف پژوهش حاضر در اثبات امکان تجلّی حکمرانی خوب، در ادامه به سیاست‌گذاری تعاملی و داده باز در بستر شفافیت پرداخته می‌شود.

۵-۱. شفافیت نظام اداری و حکومت داده باز

مسئولیت اجرای سیاست‌های خرد و کلان جامعه بر دوش نظام اداری است، به‌همین دلیل عنصر شفافیت در این بخش بسیار مهم و اثربخش در تحقق و استمرار حکمرانی خوب است؛ امری که سیاست‌گذاری داده باز و به‌دنبال آن حکومت باز در پی ایجاد آن است. بنابراین، حکمرانی خوب مبتنی بر رهیافت سیاست‌گذاری

تعاملی، در صورتی محقق خواهد شد که نظام اداری متناسبی شکل بگیرد که شفافیت اصل مهم و جدایی‌ناپذیر آن باشد. مقام معظم رهبری با تأکید بر شفافیت در سیاست‌های کلان کشور، در ابلاغ «سیاست‌های کلی نظام اداری» در سال ۱۳۸۹، این مسئله مهم را مورد توجه جدی قرار داده‌اند. بندهای ۱۳ و ۱۸ این ابلاغ به‌طور مشخص با پرداختن به «عدالت‌محوری، شفافیت و روزآمدی در تنظیم و تنقیح قوانین و مقررات اداری» و «شفاف‌سازی و آگاهی‌بخشی نسبت به حقوق و تکالیف متقابل مردم و نظام اداری با تأکید بر دسترسی آسان و ضابطه‌مند مردم به اطلاعات صحیح»، موضوع شفافیت را سیاست اصلی نظام اداری و اهتمام به آن عنوان نموده‌اند (مقام معظم رهبری، ۱۳۸۹). با توجه با این رویکرد، ضرورت بهسازی سبک حکمرانی و سیاست‌گذاری نمایان می‌شود. در طول دهه‌های گذشته مفاهیم مختلفی تحول در نحوه حکمرانی را نشان داده‌اند، از «دولت الکترونیک» گرفته تا مفهوم تازه‌تری نظیر «دولت مشارکتی»، و یا جدیدترین و کامل‌ترین مفهوم دولت که «حکومت باز» نامیده می‌شود. این نگاه به سبک حکمرانی، خود از سه گروه مفهومی دیگر تشکیل شده است (عبدالحسین‌زاده و همکاران، ۱۳۹۶: ص ۷۲). گروه مفهومی اول که عبارت است از «شفافیت، مسئولیت‌پذیری و پاسخ‌گویی»؛ گروه دوم یعنی «داده حکومتی باز» و گروه سوم شامل «مشارکت» است.

پژوهشگران عرصه حکمرانی خوب، چندین دهه بر مبحث مهم «باز بودن حکومت» تمرکز کرده‌اند. از سال ۱۹۶۰ میلادی، قانون آزادی اطلاعات با تأکید بر باز بودن اطلاعات و اسناد و مشارکت همگان در فرآیندها، تصویب شده است؛ اما قانون آزادی اطلاعات یک رهیافت منفعل است، بدین معنا که اشخاص و سازمان‌ها باید درخواست کنند و بعد اطلاعات در اختیارشان قرار گیرد (قدوسی، ۱۳۹۹: ص ۶۴). سیاست‌گذاری و تحقق داده باز حاکمیتی، علاوه بر توسعه و افزایش توان علمی و فن‌آورانه کشور، در افزایش مشارکت فعال، همه‌جانبه و مؤثر مردم و نخبگان، ارتقاء سرمایه و اعتماد اجتماعی و نیز کارآمدی نظام، تأثیر گسترده‌ای خواهد داشت.

با وجود ادعای مردم‌سالاری در نظام سیاسی ایران، شواهد نشان از فقدان این مدعا دارد. در این نظام، احزاب سیاسی و مطبوعات وابسته به آنها، به ظاهر فعالیت آزاد دارند، مردم می‌توانند در سرنوشت خود مشارکت کنند، دولت‌ها شعار حقوق شهروندی می‌دهند؛ اما در واقعیت امر، هرگونه فعالیت سیاسی، اجتماعی، فرهنگی و... که در چارچوب و حیطه نظام سیاسی و دولت نباشد، محدود می‌شود. مشارکت سیاسی مردم در کلان‌شهرها، توصیه‌ای و در شهرهای کوچک بنابر معیارهای جامعه سنتی همچون مناسبات قبیله‌ای، پیوندهای خانوادگی و مواردی از این دست است.

۵-۲. دولت الکترونیک و سیاست‌گذاری داده باز

دولت الکترونیک و توسعه آن، تمهید تحقق شفافیت به‌عنوان مؤلفه اصلی سیاست‌گذاری داده باز است. شکل‌گیری و ایجاد دولت الکترونیک، مبتنی بر توسعه فضای مجازی و استفاده از مبادله اطلاعات و داده‌های موجود در جامعه است. قابلیت‌ها و ویژگی‌های تکنولوژی‌های دیجیتال، ابزار کارآمدی در کاهش فساد در بوروکراسی‌های دولتی و ازدیاد شفافیت در نظام اداری دولتی است که ضرورت دارد مود توجه جدی قرار گیرد (عبدالهی و توکلی جوشقان، ۱۳۹۳: ص ۳۳). این مسئله متناظر بر بند ۱۸ سیاست‌های کلی نظام اداری بوده و در امتداد موضوعاتی چون سیاست‌گذاری داده باز و تعاملی است. به‌همین منظور، برای اجرایی کردن شفافیت اطلاعات در نظام اداری کشور، ضرورت برخی اقدامات ملی جدی است. تقویت زیرساخت‌هایی چون فراهم‌سازی مشارکت عمومی، ارتقاء اهداف دولتی، تمرکززدایی و مواردی از این قبیل ضرورت دارد، تا دولت بتواند مهیای ارائه شفافیت داده‌ها شود. عامل نهادی، سطح دیگری است که در امر شفافیت باید بدان توجه شود؛ باوجود انجام برخی کارهای اساسی، اما همچنان لازم است تا به موارد مهمی چون نظارت بر عملکرد دولت، ایجاد و گسترش سیستم باز^۱، افزایش استفاده از پتانسیل‌های دولت الکترونیک و دیگر زیرساخت‌ها در جهت شفافیت ساختار اداری و نیز انسجام و کارآمدی حداکثری آن پرداخت.

علاوه بر این، توجه به ساختارهای سازمانی و تلاش برای ایجاد تغییر در آن در کنار اقتضانات بین‌المللی همچون رعایت قواعد و قوانین حاکم بر آن و رقابت‌های میان دولت‌ها و نیز عوامل فردی چون عقلانیت، عدالت، تخصص، دانش اطلاع‌رسانی و مواردی از این دست، بسیار مهم و ضروری است (وزین کریمیان و همکاران، ۱۳۹۴: ص ۱۰۱). اجرایی شدن دولت الکترونیک، نوید گسترش ارزش‌های اجتماعی را می‌دهد که به موارد مهمی چون ارتقاء سطح شفافیت و تنزل سطوح فساد، اصلاح رابطه دولت-ملت و بازسازی اعتماد میان این دو، کاهش تبعیض‌های آموزشی و شغلی، بالا رفتن میزان توانمندسازی روستاییان، بهبود عرضه خدمات و افزایش بهره‌وری آن، کاسته شدن از شکاف‌های توسعه دیجیتال و گسترش تعامل مردم و حاکمیت در یک بستر برابر، منتهی خواهد شد. از دیگر آثار شفافیت در دولت الکترونیک می‌توان به رفع یا کاهش مشکلات ناشی از اطلاعات نامتقارن اشاره کرد که با افزایش دسترسی ممکن می‌شود. پژوهش‌های این حوزه نشان می‌دهد که چگونه دولت الکترونیک شاخص فساد پایین‌تر و شفافیت بالاتر را در کشورها ممکن ساخته است. نکته قابل توجه در این باره، سطح تأثیر بالاتر این شاخص در کشورهای در حال توسعه

نسبت به کشورهای پیشرفته می‌باشد؛ تصمیمات و تمهیدات کارگزاران کلان، در مدیریت کاهش فسادهای نظام اداری نقش مهمی دارد؛ اما شاید به جرأت بتوان گفت، خروج از فضای تاریک، مبهم و پیچیده بوروکراتیک و مبارزه با فساد اداری، نیازمند بهره‌گیری از فناوری اطلاعات و استفاده از دولت الکترونیک با رویکردهای ایجاد شفافیت و اهتمام به پاسخ‌گویی است (Relly & Sabharwal, 2009).

با توجه به شرایط موجود، مطلوب است که برای شکل‌گیری حکمرانی خوب، شرایط جامعه هم به لحاظ شرایط علی و زمینه‌ای، هم از حیث شرایط مداخله‌گر تغییر یابد. نباید تصور شود میان حکومت و جامعه مدنی تعارض وجود دارد، بلکه باید تعامل آنها با یکدیگر درست، منطقی و مسالمت‌آمیز باشد. از یک‌سو، حاکمیت بستر و فرصت لازم را برای گسترش و توانمندی جامعه مدنی و سرمایه اجتماعی فراهم کند، از خواست‌ها، انتقادات و انتظارات جامعه استقبال نموده و به آن پاسخ دهد؛ زیرا حکومت در پرتو نقدها و چالش‌ها، از ضعف‌های خود آگاه شده و با از میان برداشتن آن‌ها، توانمند و کارآمد می‌شود. از سوی دیگر، شایسته و بایسته است که نهادها، جامعه مدنی و احزاب موجود در آن ضمن پایبندی به قواعد و ارزش‌های منبعث از هنجارهای جامعه، قانون، مصالح عمومی و مسئولیت مدنی خود را رعایت نمایند. تنها در این فضای تعاملی است که اعتماد، همکاری و دوسویگی درست میان دولت و جامعه، به حکمرانی خوب منتهی می‌شود. نهادهای مدنی با اعتمادآفرینی، به تقویت سرمایه اجتماعی کمک می‌کنند. شبکه‌های ارتباطی متشکل از نهادهای مدنی در موضوعات مختلف اجتماعی، سیاسی، فرهنگی می‌توانند با جلب اعتماد شهروندان، خواسته‌های مردمی و مطالبات آنها را به شکل سازمان‌یافته و منسجم مطرح کنند و به این ترتیب با تقویت مشارکت، انسجام و همبستگی مدنی، برای جامعه بهتر و مطلوب آماده شوند (دوله و همکاران، ۱۳۹۸: ص ۲۸).

۶. شفافیت در قانون‌گذاری

ایجاد شفافیت در قوای سه‌گانه و کارکرد عرصه‌های اجرایی، گامی مهم و اساسی در مسئله شفاف‌سازی و باز بودن اطلاعات به‌شمار می‌آید. امروزه شفافیت به دغدغه کشورهای پیشرفته و در حال پیشرفت تبدیل شده است، لذا، با روند رشد و توسعه این موضوع در جهان کنونی مواجه هستیم. اغلب فرایندهای منتهی به عملی شدن شفافیت، متناظر بر پارلمان و مجلس‌های قانون‌گذاری است؛ در ادامه به برخی از این روندهای مرتبط با قوه مقننه و نمایندگان آن اشاره می‌شود: شفافیت طرح‌ها و حمایت‌کنندگان از آن در کمیسیون‌ها؛ شفافیت حاضران در جلسات کمیسیون‌ها؛ شفافیت مذاکرات کمیسیون‌ها؛ شفافیت مشارکت نمایندگان در امور

کمیسیون؛ کیفیت استدلال نمایندگان؛ شفافیت مهمان‌های شرکت‌کننده در کمیسیون‌ها؛ شفافیت آرای اعضای کمیسیون‌ها به طرح‌ها و لوایح؛ شفافیت مشروح مذاکرات صحن علنی مجلس؛ شفافیت آرای نمایندگان در صحن علنی مجلس؛ ارائه ویدئوی صحن و کمیسیون‌ها (عبدالحسین‌زاده، ۱۳۹۹: ص ۱۸۲-۱۸۳). در همین ارتباط و با برجسته شدن موضوع شفافیت در سال‌های اخیر، اقداماتی در توسعه و فراگیر نمودن هرچه بیشتر مسئله شفافیت انجام شده است؛ نکته قابل توجه آنکه، مجلس شورای اسلامی محور این فعالیت‌ها بوده است؛ دو طرح «شفافیت آرای نمایندگان مجلس» و «طرح شفافیت قوای سه‌گانه و دستگاه‌های اجرایی و سایر نهادها» در زمره این اقدامات است (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۹-۱۴۰۱). هرچند مجلس شورای اسلامی طرح اول را در ۲۸ اردیبهشت ۱۴۰۱ به تصویب رساند (خبرگزاری فارس، ۱۴۰۱)، اما این طرح با وجود اظهارات یکی از اعضای هیئت‌رئیس مجلس مبنی بر راه‌اندازی سامانه شفافیت آرای نمایندگان، هنوز به مرحله اجرای کامل نرسیده است (خبرگزاری تسنیم، ۱۴۰۲). دومین طرح ارائه‌شده نیز با رد شورای نگهبان و ارسال آن به مجمع تشخیص مصلحت نظام، همچنان تعیین تکلیف نشده، باقی مانده است. وجود این طرح‌ها و ارائه و پیگیری آن، حاکی از وجود اراده مبتنی بر سیاست‌گذاری داده باز و حرکت به سمت ایجاد حکومت باز از سوی رهبری و مجلس شورای اسلامی ایران است. اقدام به تصویب برخی قوانین در سال‌های اخیر نشانه تلاش‌هایی است که در این باره انجام شده است. هرچند اطلاع‌فرایند رسیدگی به طرح‌های اینچنینی حاکی از راه صعب و سخت دستیابی به سیاست‌گذاری داده باز و حکومت باز است و بر این واقعیت تلخ اذعان دارد که همچنان اراده‌های آشکار و پنهانی وجود دارند که مخالف شفافیت و آزادی جریان اطلاعات بوده و بر عدم اجرایی شدن این روند، تأثیرگذار هستند. «قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات» در زمره قوانین مصوب است که در جهت رسیدن به شفافیت و حکومت باز تصویب شده است (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۸۷)؛ ماده ۵ این قانون مقرر می‌دارد که «مؤسسات عمومی مکلفند اطلاعات موضوع این قانون را در حداقل زمان ممکن و بدون تبعیض در دسترس مردم قرار دهند». تبصره این قانون نیز بر این امر اشاره دارد که: «اطلاعاتی که متضمن حق و تکلیف برای مردم است، باید علاوه بر موارد قانونی موجود، از طریق انتشار و اعلان عمومی و رسانه‌های همگانی به آگاهی مردم برسد».

از دیگر قوانین هم‌راستا با مسئله شفافیت می‌توان به «قانون ارتقاء سلامت نظام اداری و مقابله با فساد» اشاره کرد؛ با بررسی این قانون ملاحظه می‌شود که ماده ۳ آن با مکلف نمودن دستگاه‌های ذیربط مقرر می‌دارد: «الف) کلیه قوانین و مقررات اعم از تصویب‌نامه‌ها، دستورالعمل‌ها، بخشنامه‌ها، رویه‌ها، تصمیمات

مرتبط با حقوق شهروندی نظیر فرآیندهای کاری و زمان‌بندی انجام کارها، استانداردها، معیار و شاخص‌های مورد عمل، مأموریت‌ها، شرح وظایف دستگاه‌ها و واحدهای مربوط، همچنین مراحل مختلف أخذ مجوزها، موافقت‌های اصولی، تسهیلات اعطائی، نقشه‌های تفصیلی شهرها و جداول میزان تراکم و سطح اشغال در پروانه‌های ساختمانی و محاسبات مربوط به مالیات‌ها، عوارض و حقوق دولت، مراحل مربوط به واردات و صادرات کالا را باید در دیدارگاه‌های الکترونیکی به اطلاع عموم برسانند. ایجاد دیدارگاه‌های الکترونیک مانع از بهره‌برداری روش‌های مناسب دیگر برای اطلاع‌رسانی به‌هنگام و ضروری مراجعین نیست.

ب) متن قراردادهای مربوط به معاملات متوسط و بالاتر موضوع قانون برگزاری مناقصات که به روش مناقصه، مزایده، ترک تشریفات و غیره توسط دستگاه‌های مشمول بندهای (الف)، (ب) و (ج) ماده (۲) این قانون منعقد می‌گردد و همچنین اسناد و ضوابط آنها و هرگونه الحاق، اصلاح، فسخ، ابطال و خاتمه قرارداد پیش از موعد و تغییر آن و نیز کلیه پرداخت‌ها، باید به پایگاه اطلاعات قراردادهای وارد گردد» (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۰).

با وجود این قوانین و تلاش‌های انجام شده، باید اظهار داشت که نهادینه‌سازی شفافیت و ایجاد حکومت و سیاست‌گذاری داده باز، بسیار پرچالش و مسئله برانگیز است، به طوری که مسیر انجام آن سخت و البته زمان‌بر خواهد بود.

۷. نتیجه‌گیری

پرسش اساسی پژوهش حاضر این بود که «مهم‌ترین چالش‌های سیاست‌گذاری تعاملی و همگرا در جمهوری اسلامی با تمرکز بر مؤلفه شفافیت کدام است؟». برای بررسی ایجاد حاکمیت خوب، مولفه‌های سیاست‌گذاری تعاملی و موارد مربوط به آن مورد مذاقه قرار گرفت. حکمرانی خوب و شاخص‌های آن، ابعاد متعددی دارد که ایجاد آن به موارد مهمی چون کاهش فساد منتهی می‌شود؛ این مسئله در کشورهایی که فساد نظام‌مند گسترده اداری و اقتصادی را تجربه می‌کنند، از اهمیت ویژه‌تری برخوردار است. لذا، در جهت رسیدن به این مطلوب، «توسعه دولت الکترونیک» و ایجاد اتاق شیشه‌ای ضرورت دارد. در یک پروسه برنامه‌ریزی شده و با یک سیاست‌گذاری تعاملی و با ابتناء بر حاکمیت داده باز و شفاف، می‌توان گام‌به‌گام برای رسیدن به این هدف بلند قدم برداشت. به همین منظور، و در ابتدای اقدامات، سیاست کلان جمهوری اسلامی ایران باید به‌گونه‌ای برنامه‌ریزی و هدایت شود که به شفافیت نظام اداری منتهی گردد؛ بنابراین، برای دستیابی به این هدف مهم، ناگزیر به عبور از مسیر افشای داده‌ها و اطلاعاتی است که تاکنون تنها در دسترس

عده‌ای خاص بوده است. همین خاص‌انگاری در دسترسی به اطلاعات و نیز نبود مرجع ساختاری واحد در تجمیع داده‌ها، به نتایج زیانباری چون فساد و ناهمگونی داده‌های به‌دست آمده منجر شده است. فساد بستر بسیاری از ناهنجاری‌های اداری و اجتماعی را به دنبال دارد، اما آن چیزی که از این فساد حاصل می‌شود و طبیعتاً جبران‌ناپذیر است، بی‌اعتمادی شهروندان به حاکمیت و پایین آمدن سطح مشروعیت خواهد بود. اتخاذ رویکرد شفافیت و اهتمام به آن، مؤلفه‌های «مشارکت» و «پاسخ‌گویی» را در ساختار «حکومت باز» به جریان می‌اندازد. پاسخ‌گویی سیستم و الزام به آن، نشانه‌ای از عزم جدی حاکمیت در تغییر رویه فعلی و ایجاد انگیزه در میان شهروندان است که به مشارکت فعال در درون ساختار سیاسی می‌انجامد.

بنابراین، حکمرانی با غور در مسائل خود و با اشراف بر وجود نارسایی‌ها و کاستی‌های منتهی به ناکارآمدی و پذیرش آنها به‌عنوان عوامل فساد، گریزی به‌جز نهاده‌سازی شفافیت و ملزم نمودن زیرمجموعه‌های خود به تمکین به قانون ندارد. گستره این الزام همه جوانبی را دربرمی‌گیرد که سال‌ها به‌دلیل کاستی‌های قانونی و یا کارشکنی‌های کارگزاری، بستری برای فساد و ناکارآمدی شده است، حوزه‌های سیاست‌گذاری‌های کلان و محلی، سیاست خارجی، قانون‌گذاری، آموزش و محیط زیست از جمله اولویت‌های پروسه شفاف‌سازی و ایجاد حاکمیت داده باز هستند. مفهوم گسترده‌تر سیاست‌گذاری داده باز که از آن به‌عنوان «نسخه دوم حکومت» نیز یاد می‌شود، به باز بودن درهای حکومت به مردم اشاره دارد. به این ترتیب که همه مردم بتوانند با باز بودن درها، اتفاقات درون حکومت را مشاهده و در آن مشارکت کنند؛ بر این اساس، شفافیت، زیرساخت حکومت داده باز است. ابتدا باید درهای حکومت بر روی مردم باز باشد، تا آن‌ها بتوانند با مشاهده اتفاقات درون آن، مشکلات و کاستی‌ها را رصد کنند. نسخه دوم حکومت، مشارکت گسترده مردم را دربردارد. به این ترتیب که با سیاست درهای باز است که مردم می‌توانند با طرح ایده‌ها، نظریات و راهکارهای خود، در حل مشکلات جامعه سهیم باشند. بنابراین، حکومت داده باز، نه تنها شفافیت را دربردارد، بلکه مشارکت حداکثری مردم در امور را نیز شامل می‌شود. به عبارت دیگر، مشارکت مردمی، درون‌مایه و هسته اصلی بحث داده باز حکومتی است. به‌طور کلی و در یک جمع‌بندی می‌توان گفت، مهم‌ترین معیارها و ارزش‌هایی که داده حکومتی باز ایجاد می‌کند، عبارتند از: شفافیت، مسئولیت‌پذیری، پاسخ‌گویی، بسترسازی خودتوانمندسازی و مشارکت اجتماعی شهروندان، اثربخشی و کارایی در خدمات دولتی و بهره‌وری بیشتر در ارائه خدمت به مردم که تمام این موارد، از مبانی اصلی و مهم حکمرانی خوب یا به تعبیری حکمرانی صالح است.

منابع

- بوویرد، تونی؛ لوفلر، الکه (۱۳۹۸). *مدیریت دولتی و حکمرانی*. ترجمه مهدی الوانی و علیرضا شیروانی. نشر نگین ایران. پیترز، گای؛ پیر، یان (۱۳۹۶). *حکمرانی، سیاست، و دولت*. ترجمه حسین قلجی. انتشارات رهیافت خط اول. خامنه‌ای، سید علی (۱۳۸۹). *ابلاغ سیاست‌های کلی نظام اداری*. قابل دسترس در: <https://farsi.khamenei.ir/news-content?id=16992>
- دوله، فاطمه؛ سیف‌اللهی، سیف‌الله؛ زنجانی، حبیب‌الله (۱۳۹۸). مطالعه زمینه‌ها و موانع شکل‌گیری حکمرانی خوب در ایران معاصر. *علوم اجتماعی*، ۱۳(۴۵): ص ۱۲۳-۱۵۴.
- سامانه شفافیت آرای نمایندگان راه‌اندازی شد. *خبرگزاری تسنیم* (۱۴۰۲). قابل دسترس در: <https://tn.ai/2873172>
- شریف‌زاده، فتاح؛ قلی‌پور، رحمت‌الله (۱۳۸۲). *حکمرانی خوب و نقش دولت*. فرهنگ مدیریت، شماره ۴.
- شفافیت آرای نمایندگان تصویب شد. *خبرگزاری فارس* (۱۴۰۱). قابل دسترس در: <http://fna.ir/1ow7z0>
- صالح‌نیا، علی؛ احمدی، رضا (۱۴۰۱). شناسایی و اولویت‌بندی چالش‌های حکمرانی در جمهوری اسلامی ایران. *مطالعات راهبردی*، ۲۵(۹۵): ص ۸۹-۱۲۶.
- عبدالحسین‌زاده، محمد (۱۳۹۹). تبیین مفهوم شفافیت و کاربرد آن در عرصه حکمرانی و اداره امور دولتی. *سیاست‌های راهبردی و کلان*، ۸(۳۰): ص ۱۷۸-۲۰۶.
- عبدالحسین‌زاده، محمد؛ ثنایی، مهدی؛ ذوالفقار، محمدمهدی (۱۳۹۶). مفهوم‌شناسی سیاست‌گذاری داده باز حاکمیتی و تبیین مزایای آن در عرصه‌های مختلف سیاست‌گذاری. *مطالعات راهبردی، سیاست‌گذاری عمومی*، ۷(۲۳): ص ۵۵-۷۵.
- عبداللهی، علی؛ توکلی جوشقانی، نازنین (۱۳۹۳). بررسی نقش فن‌آوری اطلاعات در شفاف‌سازی و کاهش فساد سازمان‌های دولتی. *چشم‌انداز مدیریت دولتی*، شماره ۱۸: ص ۲۵-۴۰.
- قدوسی، محمدامیر (۱۳۹۹). *چهار نظریه درباره حکمرانی*. انتشارات نگاه معاصر.
- کریمی‌فرد، حسن (۱۳۹۹). *اصول و ضوابط حکومت باز در سطح محلی؛ پیشنهاداتی برای شوراها و شهرداری‌ها*. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی.
- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۸۷). *قانون انتشار و دسترسی آزاد به اطلاعات*. قابل دسترس در: <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/780303>
- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۹۰). *قانون ارتقاء سلامت نظام اداری و مقابله با فساد*. قابل دسترس در: <https://rc.majlis.ir/fa/law/show/802617>
- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۳۹۹). *طرح شفافیت آرای نمایندگان*. قابل دسترس در: https://rc.majlis.ir/fa/legal_draft/show/1553366
- مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۴۰۰). *طرح شفافیت آرای نمایندگان با رعایت ماده (۱۳۰) قانون آیین‌نامه داخلی مجلس*. قابل دسترس در: https://rc.majlis.ir/fa/legal_draft/show/1659389

مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (۱۴۰۰). طرح شفافیت قوای سه‌گانه و دستگاه‌های اجرایی و سایر نهادها. قابل دسترس در: https://rc.majlis.ir/fa/legal_draft/show/1742914

مقدری، مهدی (۱۳۹۸). درآمدی بر حکمرانی خوب، توسعه دموکراسی. تهران: انتشارات جنگل.

میدری، احمد؛ خیرخواهان، جعفر (۱۳۹۵). حکمرانی خوب بنیان توسعه. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. نصحی، مرتضی؛ پیکانی، مهربان هادی؛ اعتباریان، اکبر؛ ابراهیم‌زاده، رضا (۱۴۰۰). طراحی مدل خط‌مشی‌گذاری باز. خط‌مشی‌گذاری عمومی در مدیریت، ۱۲(۴۱): ص ۱۷۹-۱۹۴.

وزین کریمیان، محمد؛ کلاهی، بهاره؛ صفری، سعید (۱۳۹۴). شناسایی و اولویت‌بندی عوامل مؤثر بر شفافیت نظام اداری ایران (ناظر بر بند ۱۸ سیاست‌های کلی نظام اداری). چشم‌انداز مدیریت دولتی، شماره ۲۳: ص ۸۳-۱۰۵.

Driessen, P., Glasbergen, P. & Verdaas, C. (2001). Interactive policy-making ± a model of management for public works. *European Journal of Operational Research*, no.128: p. 322-337.

Janssen, M., Charalabidis, Y. & Zuiderwijk, A. (2012). Benefits, Adoption, Barriers and Myths of Open Data and Open Government. *Information Systems Management (ISM)*, 29(4): p. 258-268.

Lövnord, A. (2014). *Barriers when adopting, implementing, and innovating open data in local municipal organizations*. Department of informatics, Master of IT Management.

Relly, J.E. & Sabharwal, M. (2009). Perceptions of transparency of government policymaking: A crossnational study. *Government Information Quarterly*, no. 26: p. 148-157.

Zuiderwijk, A. & Janssen, M. (b 2014). Open data policies, their implementation and impact: A framework for comparison. *Government Information Quarterly*, 31(2): p. 17-29.

Zuiderwijk, A.M.G., Helbig, N., Gil-García, J.R. & Janssen, M.F.W.H.A. (a 2014). *Special Issue on Innovation through Open Data: A Review of the State-of-the-Art and an Emerging Research agenda: guest editors' introduction*. University of Talca, Faculty of Engineering.